

RIMSKO NASELJE U MURTERU

ROMAN SETTLEMENT IN MURTER

UDK 902.2(497.5Murter)"652"
Izlaganje na znanstvenom skupu
Conference paper
Primljeno:
Received: 7. VII. 1998.

Dr. Aleksandra Faber
HR – 10000 Zagreb – Hrvatska
Vrhovec 83

Na otoku Murteru, na rubu istoimenog naselja, na užoj lokaciji Gradina, utvrđeni su već u proteklim stoljećima nalazi iz pretpovijesnog i antičkog doba. Tragovi arhitekture i grobova pripadaju antičkom naselju *Colentum* koje se spominje i u vrelima. Od 1966. do 1973. ovdje istražujući tadašnji Arheološki institut Sveučilišta u Zagrebu,¹ pod vodstvom akad. Duje Rendić-Miočevića uz suradnju autorice i studenata arheologije iz Zagreba te Gradskog muzeja iz Šibenika. U tim su istraživanjima otkriveni priobalni stambeni objekti – ljetnikovci, datirani u 1. i 2. st.

Na središnjem dijelu sjeveroistočne obale Jadranu, nedaleko od ušća rijeke Krke koja se kod Šibenika izljeva u more, nalazi se otok Murter koji je tek uskim kanalom odvojen od kopna. Kanal je u prošlosti očito bio proširivan i reguliran. Preko njega vodi most² koji otok spaja s priobalnom magistralnom prometnicom. Četiri naselja: Tisno, Jezerica, Betina i Murter,³ porazmještena su po tom razmjeru malom otočkom prostoru, koji po svoj prilici nije mogao prehraniti stanovništvo vlastitim tlim (2). Njegovo je stanovništvo, pogotovo ono iz Betine i Murterca, bilo orijentirano na ribarstvo i na nekoć obradive površine Kornatskog otočja, koje je baš odavde, iz Murtera, na dohvatu. Mnogobrojni molići, nanizani uz obalu murterske luke Hramine, spajaju s morem takoreći svaku kuću. Još se oko 1970., kada su bila u toku arheološka istraživanja, svakodnevno odlazilo s barkom na more, ne samo po ribu nego i po hranu za stoku na obližnje otočice i na Kornate. Neki od spomenutih molića već su odavna bili napušteni (sl. 2), kako se moglo zaključiti prema niveleti mora koje je postupnim dizanjem svoje razine već preplavilo dio priobalja.⁴ Vodenim tim zapražanjima (a ona se ponavljaju i kod kompleksa antičke arhitekture o kojoj će biti riječi) mogli smo donijeti i neke zaključke o starosti još dnas nastanjenih nekih kuća u kompleksu naselja Murtera.⁵

Veće površine plodnoga tla nalaze se u neposrednoj blizini Murtera, spram Betine odnosno spram susjedne luke Zdrače. U katastarskom snimku na tim se površinama primjećuje vrlo pravilna parcelacija nalik na antičku zemljишnu podjelu.⁶ Odavde vodi prilazni put k Gradini, istaknutom rtu na čijem se platou ocrtava poligonalno elipsoidna površina gradiškog kompleksa (2). Tu su zapaženi površinski nalazi pretpovijesne keramike. Pri samom vrhu te na zapadnim padinama naziru se u stjenovitom tlu usječeni tlrorisi objekata vrlo malih dimenzija (3). Poneka suhozidom podgrađena terasa, a prije svega konstrukcija vrlo masivnog suhozidnog bedema koji je na mjestima širok od četiri do pet metara (19). To, međutim, nije točna njegova mjera, jer se kroz stoljeća zidovi obrušavaju i ponovno podzidaju, pa i nadopunju materijalom koji smeta poljoprivrednim radovima. U blizini naselja koriste se, nainče, i strmiji tereni, za sadnju vinove loze i masline, što je bio slučaj i na murterskoj Gradini.

Čestice prema podnožju brda su veće, izdužnije i prate izohipse, povezujući se u nizove, a ti su opet presječeni gromačama koje se s vrha gradine spuštaju prema moru. U tako oblikovanoj parcelaciji, a posebice na temelju arheoloških nalaza koji su prilikom obrađivanja tla izlazili na vidjelo, putopisci i kroničari prošlih stoljeća na tome su mjestu naslutili tragove antičkog naselja.

K. Stošić u svome radu Sela šibenskog kotara objedinjuje sve starije pisce koji spominju Murter kao arheološko nalazište. Tako naprimjer već J. Šišgorić⁷ krajem 15. st. u Murteru nalazi "tragove vrlo staroga grada" u kome se nailazilo na ukrašeno kamenje i novce "sa starinskim licima". Svakako je zanimljiv Šišgorićev navod da se Murter nalazi blizu Lopsike (toponim Lopci, Lopsi nalazimo i kod Jurjeva u podnožju Velebita, nap. autorice). Zavorović⁸ u svome rukopisu s kraja 16. st. koji je Stošić također koristio, spominje na Gradini kod Murtera antičke stupove i likove, nadalje rimski novac od bakra, strelja i zlata, žaru s pepelom i presvodenec grobove s kosturima ("tjelesima"). Četiri stoljeća kasnije Stošićev spominjanje rimskih grobova ispod današnjeg groblja s crkvom Gospe od Gradine koja ježi usred kompleksa rimskih vila, o kojima će u daljem tekstu biti riječ, ne bi baš bio opravдан, jer se ranoantičkih ukopa u urnama nalazilo uz put koji iz polja vodi k gradini. Ima, međutim, starijih ukopa ispod današnjeg murterskog groblja, ali oni datiraju iz ranoga srednjega vijeka, kako je u svome izlaganju na ovom arheološkom skupu iznio V. Sokol.

Od starijih se pisaca na Murter osvrnuo i I. Lučić⁹ rekavši da je Kolentum, koji mornari zovu Murter, bogat vinom i žitom. A. Fortis¹⁰ sa svoga putovanja po Dalmaciji ne mimoilazi ni Murter te tom prilikom zapaža (ili prenosi iz druge ruke) spomena vrijedne nalaze: natpise, ukrašene kamene blokove, rimski novac i rimsku opeku, sve sa "staroga Kolenta".

Prva iskopavanja na Gradini u ime Arheološkog muzeja u Splitu provodi L. Jelić od 1907. do 1909.,¹¹ spominjući u svojim bilješkama nalaze kamenica, novac Nerona i Vespazijana, rimske opeke sa žigom *Salonas* i *Pansiana*, sitne arheološke naläze (lucerna, žlica), a napose spominje natpise rimskih obitelji *Volusia* i natpis *Valenti*. Te podatke donosimo iz druge ruke,¹² no zanimljivo bi bilo znati točniju ubikaciju tih nalaza, jer se oni vjerojatno odnose na grobove kao i natpis Julija Gajeva sina Longina, koji podiže nadgrobni spomenik sebi, svojoj ženi i djeci.¹³

Već spomenuti ukrašeni kameni ulomci, njih desetak, bili su nađeni u južnom dijelu Gradine, na padinama okrenutima spram luke nazvane Hramina, točnije u blizini ruševine koju mještani nazivaju "tamnica". Ruševina je pripadala antičkoj nadzemnoj cisterni, poviše koje je po svoj prilici bio podignut još jedan kat zdanja, odakle se, s krova, cisterna punila kišnicom. S obzirom na obližnje ruševine u obliku polukružne apside, mogli bismo ovdje očekivati kompleks nekih manjih termi, možda i

privatnih, u sklopu ljetnikovca, kakve pratimo duž obale Gradine u smjeru sjevera, odnosno u smjeru groblja s crkvom Gospe od Gradine, te još dalje uz obalu sve do sjevernog rta gdje se, zbog izloženosti buri, naselje više nije širilo.

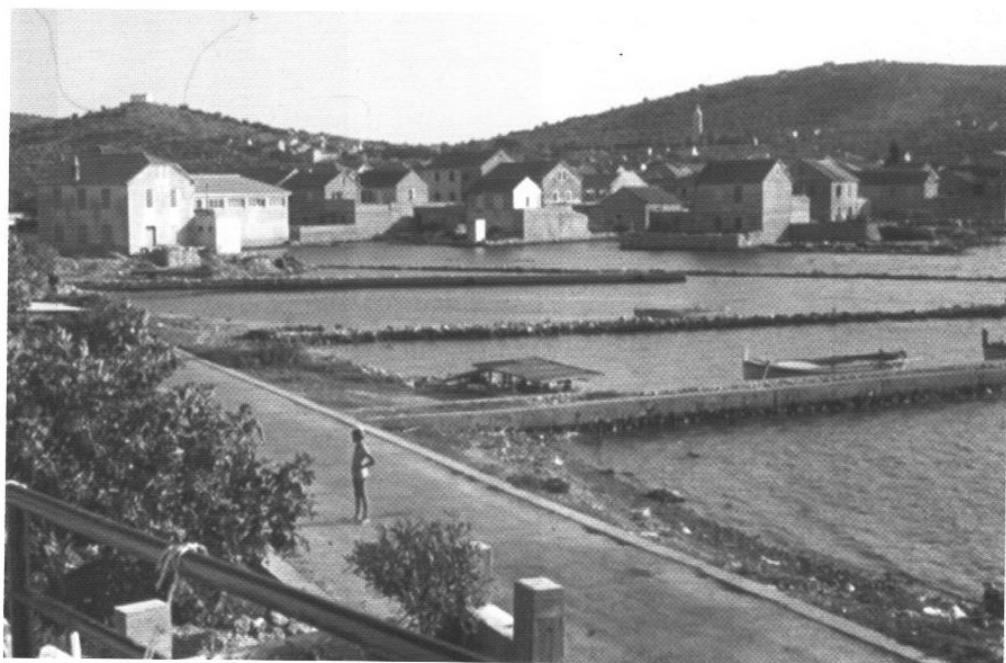
Kako je već u uvodu rečeno, uz zapadno priobalje Gradine nalazilo se desetak antičkih stambenih zdanja koji su terasasto smješteni uz brdo, s glavnim pročeljem okrenutim prema moru. Uz taj prvi, priobalni niz kuća, ili bolje rečeno vila, slijedio je drugi, pa i treći niz zdanja skromnijih dimenzija, da bi se prema vrhu brda antička gradnja spajala sa starom, autohtonom jezgrom iz pretpovijesnog doba,¹⁴ koja je, sudeći prema nalazima, živjela i dalje u simbiozi s pridošlim, rimskim pučanstvom.¹⁵

Arheološkim istraživanjima na Gradini, koja su bila provedena vrlo skromnim sredstvima, prišlo se nakon temeljite topografske studije u prvoj godini rada. Uz pomoć zračnog snimka i katastra proučen je položaj arheološkog areala koji je zahvaljujući površinskim nalazima obrađenog kamenja, ulomaka opeke i žbuke te sitnim površinskim nalazima, bio očigledan. No, poneka je pojedinost još uščuvanih zidova bila vidljiva i na površini, pogotovo uz more. Tu na žalu, neki su zidovi nestajali pod morskom razinom, kao što je to slučaj na mnogim našim priobalnim lokalitetima, gdje je površina mora preplavljava obalu. Zahvaljujući međutim, prvorazrednoj žbuci kojom su zidovi murterskih rimskih vila bili vezani, u središnjem dijelu priobalja, na potezu iza groblja, očuvalo nam se zdanje koje se, s obzirom na tlорisni raspored, a pogotovu svojom prostranošću, izdvaja od ostalih dosad istraživanih antičkih zdanja na Gradini.

Spomenuta "vila s apsidom" (planovi 6, 11, 12, sl. 3, 4, 5), kako smo nazvali u planu označeni objekt IV, proteže se uz obalu u duljini od preko pedeset metara. Morem već preplavljeni priobalni trijem prati obris čvrsto gradene obale (rive), ustanovljene podmorskим istraživanjima. Taj vanjski trijem povezuje desetak priobalnih prostorija koje su bile dostupne vjerojatno i s unutrašnje, dvorišne strane, opet preko hodnika ili trijema koji je okruživao dvorište s cisternom. Dimenzije cisterne su poprilične: uz tlорisne mjere od 10 x 5,5 m i s visinom od 1,80 m cisterna je bez štednje mogla zadovoljiti potrebe jedne raskošne rezidencije. Služila je isključivo kao spremnik za vodu sa zatvorenim svodom, a ne kao bazen, koji bi se uz takvo jedno zdanje očekivao. Vila je, međutim, bila opskrbljena, barem u drugoj fazi svog postojanja, manjim termalnim kompleksom, naknadno ugrađenim, odnosno adaptiranim unutar već postojećeg jugozapadnog krila koje je apsidalnim

Sl. 1. Postojeće naselje u Murteru i pogled na lokaciju Kolentuma, na povišenom rtu s desna. – Fig. 1.
The existing settlement in Murter and a view of the location of Kolentum on the elevated cape on the right

Sl. 2. Pogled s Gradine – lokacije Kolentuma, na današnje naselje Murter, uz luku Hramina. – Fig. 2.
View from Gradina (Colentum location) of the present-day Murter near the port of Hramina

prostorom bilo odijeljeno od stambenog kompleksa. Ove male kućne terme grijale su se hipokaustom – pronađeni su, naime, ulomci suspenzura i tubula u krajnje dvije jugozapadne prostorije. Tu je u zidu uočen i propust za zračni kanal. Zidovi su vjerojatno bili obloženi pločicama ružičastog mramora koje smo u ulomeima nalazili unutar i uokolo tih prostora. Bilo je tu i kockica mozaika u crnoj i bijeloj boji. Tragove podne žbuke odnosno podlage mozaika nalazili smo na boćnim zidovima u razini povиšenoj za oko 40 cm što odgovara visini podnog hipokausta. Na istoj je razini bio položen i prag u hodnik preko kojeg se ulazilo u kaldarij. Usljed oštećenja vanjskih priobalnih zidova terma nismo mogli ustanoviti moguću funkciju polukružne apside (ili bazena) u sklopu termi, no ona je svakako sagrađena prije, u prvoj fazi gradnje vile, jer se zid termi na nju prislonio tijekom adaptacije.

Mnoštvo ulomaka zidne žbuke s tragovima fresaka omogуilo je predodžbu o dekoraciji zidnih ploha. Pri dnu prostorija zidovi su bili obojani tamnom bojom u vidu sokla. Zidno polje je bilo obrubljeno crvenim i crnim pojasevima – vrpcama na bijeloj podlozi. Ta bordura pratila je zidove i po okomici i uz strop, imitirajući stropni vijenac. U ulomeima su pronađeni tragovi girlandi od svjetlozelenih i žutih vitica i žutih točaka, jednostavnih, a ne bogatih motiva. Jednobojni ulomci bijele i ooker boje velikih su površina, neki su ukrašeni imitacijom mramora, tamnocrvenom bojom na ooker podlozi (17, 18). Taj se opis fresaka odnosi samo na skupinu prostorija s adaptiranim termama, dok nam je dekoracija zidova u stambenim prostorijama uz dugački trijem nepoznata, jer je njihove tragove uništilo more. Možemo samo ustvrditi da su ti prostori bili popločani mozaikom bijele i crne boje, kako smo to zaključili prema ostacima u rasutom stanju.

Od ukupno 16 zdanja koliko smo u našim istraživanjima ustanovili i obuhvatili sondažnim istraživanjima koja su služila u svrhu evidencije i orientacije za buduća istraživanja, spomenuli bismo objekte br. VII i VIII koji se nalaze najbliže luci u Hramini (4, 5). Oni su također već djelomice pod morem, ali smo kod objekta VIII uspjeli povezati priobalnu arhitekturu s lukobranom, odnosno masivnim priobalnim zidom (rivom) širine 3,30 m, izvedenom od masivnih kamenih blokova veličine od jedan do dva metra. Smjer tog obalnog zida podudara se sa smjerom zidova prateće arhitekture na kopnu.

Konačno spominjemo još skupinu zdanja koja se uz tadašnji južni zid murterskog groblja s obje strane nižu uz tri metra široku antičku ulicu što se spušta s gradine k moru (7, 8). Poput današnjih naših

priobalnih gradova odnosno njihovih tradicionalnih gradskih jezgara, i tu je mada prije dvije tisućne godine, gradnja naselja bila prilagođena prirodnjo konfiguraciji terena, uz usklađene građevne čestice i komunikacije koje su kuće međusobno povezivale, a ujedno omogуile pristup do luke ili mogućih javnih zgrada. Kako je to već u uvodu spomenuto, funkcioniranje komunikacija u antičkom naselju u Murteru provedeno je mrežom uzdužnih i strmih poprečnih uličica i putova. Tim smjerovima teče i primitivno provedena kanalizacija oborinskih voda, putovi su popločani kamenim pločama nepravilna oblika, a već strmine svladane su plitkim stubama složenim od nepravilnog kamenja. Pretpostavljamo da nije samo uličica uz objekte XIII i XV, kojima smo posvetili više pozornosti, tako izgledala – na sličan smo put naišli i uz skupinu zidova uz sjeveroistočni ugao ograde groblja.¹⁶ Ulaz u ta zdanja vodio je najprije u popločano odnosno ožbukano dvorište, s ulične strane ograćeno visokim zidom. S tri strane dvorišta raspoređene su prostorije, gospodarske ili stambene namjene. U onima prvima nađeni su ulomci amfora i pitosa¹⁷ te žrvnjevi, a uz zidove su prigradeni manji spremnici za skupljanje kišnice,¹⁸ neke su možda služile i za spremanje vina ili ulja. Niz prostorija u dubini zdanja imao je drugu namjenu. U sloju ruševina naišli smo na ulomke oslikanih površina zidova, u zgradbi s južne strane ulice (br. XIII), i u suprotnoj, sjevernoj strani (br. XV). Freske iz tog zdanja koje smo samo djelomičce otkopali, i to ponajprije samo obris zidova radi uvida u raster, ne oštećujući stratigrafiju, pobudile su sumnju jesu li doista pripadale toj istoj zgradi razmjerno skromno obrađenih podova od žbuke, ili su uslijed poljoprivrednih radova i preslagivanje gromača ovamo dospjeli iz neke više terase ili možda čak s gornje, katne etaže istog zdanja.¹⁹ U otmjenom sjedećem ženskom liku figure ili u motivu ribolova (mladić s veslom, te plave i crvene ribe) naslućujemo prohtjevni ukus graditelja.²⁰

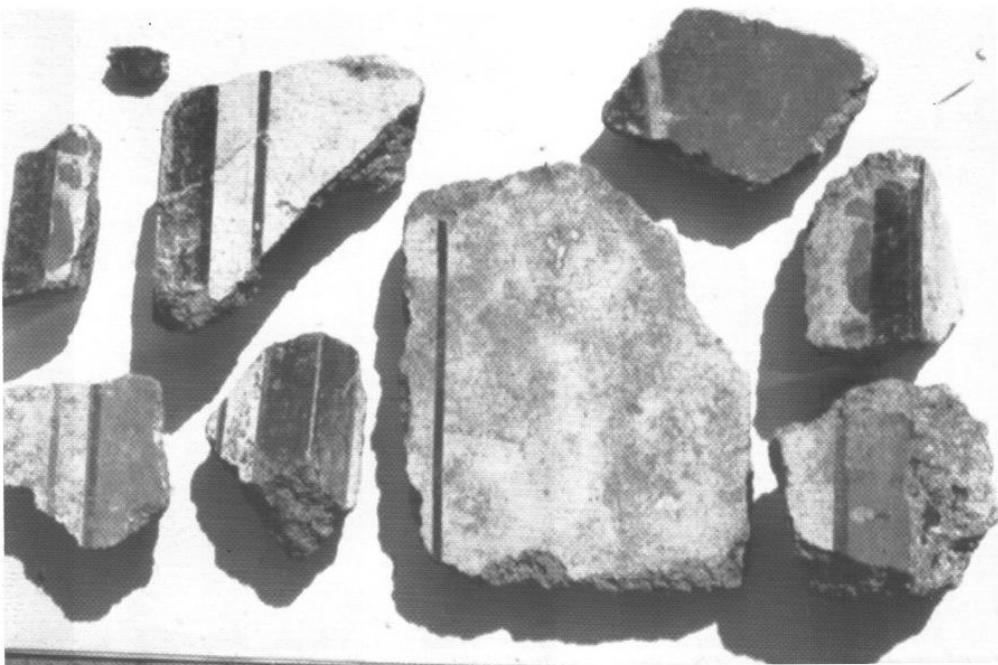
Stambenc zgrade na kat u rimskom se graditeljstvu podižu u skućenom građevinskom odnosno urbanom prostoru na Sredozemlju, a možda i zbog klimatskih prilika, radi hladovine u podrumskim etažama. Na katnu konstrukciju upućuje nas i stratigrafska situacija u susjednom zdanju preko puta ulice (br. XIII). U štu na podu ulaznog prostora koji nije bio natkriven ili barem nije bio ukrašen freskama, nailazili smo na ulomke fresaka i jednobojno oslikane plohe s otiskom stropne trstike, a u istom se sloju nalazila i stropna žbuka bez tragova slikarija, grube površinske obrade. Za poznavanje arhitekture zanimljiv je i sloj u iskopu same ulice

Sl. 3. Ruševine velike vile s apsidom, objekt IV. – Fig. 3. Ruins of large villa with an apse, object IV

Sl. 4. Morem poplavljena apsida velike vile, objekt IV. – Fig. 4. Apse of the large villa which was flooded by the sea, object IV

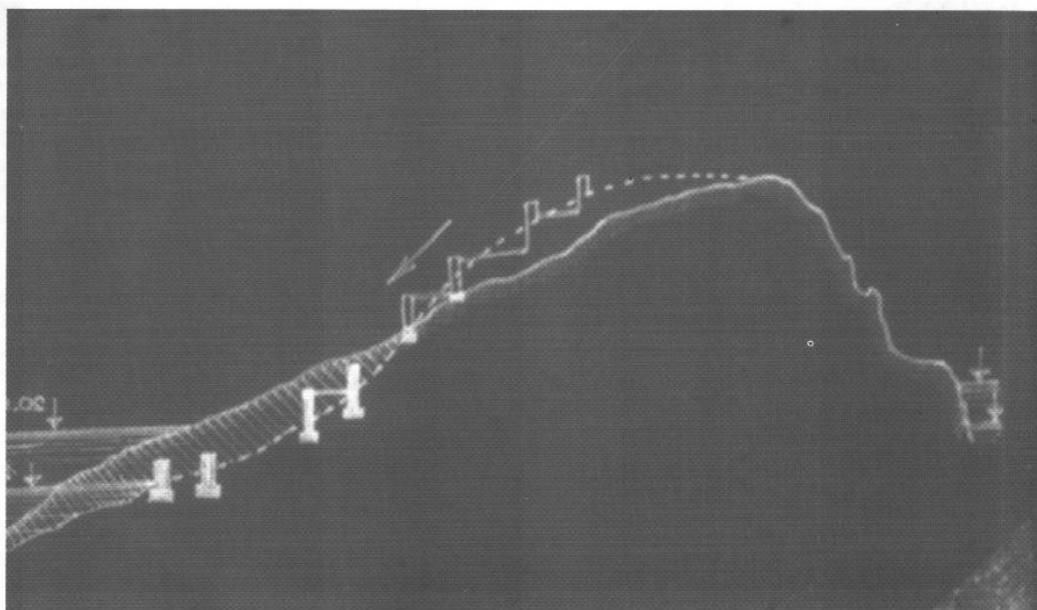
Sl. 7. Oslikane zidne površine velike vile, objekt IV. – Fig. 7. Painted walls in the large villa, object IV

Sl. 8. Ulica južno od groblja, s kućama br. XIII (desna) i br. XV (lijeva). – Fig. 8. A street south of the graveyard, with houses no. XIII (on the right) and no. XV (on the left)

Sl. 9. Ulica u današnjem Murteru, nalik na ulicu antičkog Kolentuma na sl. 8. – Fig. 9. Street in present-day Murter, resembling the street of Roman Colentum on fig. 8

Sl. 10. Shematski prikaz razaranja Kolentuma – gornji dio grada uništavan je bujicama i poljoprivrednim radovima, priobalni je dio bio bio preplavljen morem i rušen valovima. – Fig. 10. Shematic representation of the destruction of Colentum – the upper part of the town滑落 in torrents of rain and due to agriculture, while the coastal part was flooded by the sea and destroyed by waves

¹ Arheološka istraživanja u Murteru obavljala su se uz prekide od 1966. do 1973. U istraživanjima 1969. uz prof. D. Rendić-Miočevića bili su i profesori M. Suić i V. Gortan, te diplomirani arheolozi: A. Rendić-Miočević, koji je tada vodio fotodokumentaciju te M. Šegvić i R. Koščević. U ekipi studenata sudjelovali su od 1969. do 1971.: M. Kruhek, I. Pavišić, J. Vidović, B. Gerić, V. Štrk, Lj. Antić, H. Gjurašin, Lj. Čiška, M. Buzov, I. Cvitković, J. Šmic, S. Štefančić, Z. Homen, Ž. Škoberne, A. Durman. Ekipi se u 1971. priključio i laborant Fakulteta, S. Miholić, kao i tadašnji kustos Muzeja grada Šibenika Z. Gunjača. On je pak istraživao murterski akvatorij.

² K. STOŠIĆ, Sela šibenskog kotara, Šibenik, 1941. navodi uz opštine podatke, s kojima smo se u ovome radu služili, i lokaciju pličine, takozvane Divojaški most, kod Tisna, 212.

³ Naziv Murter za selo i otok prvi put se javlja 1443., kao *insula Mortaria*, no selo se još 1292. naziva *Villa magna*, usp. K. STOŠIĆ, 231; Naziv "mortarium" upotrebljavao se u antici za izdubeno kameno korito u sklopu preše za ulje, M. SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976., 215.

⁴ T. ŠEGOTA, Morska razina u holocenu i mlađem Würmu, Geografski glasnik 30, Zagreb, 1968., 16, napose 34; A. FABER, Osor – Apsorus iz aspekta antičkog pomorstva, Diadora 9, Zadar, 1980., passim; ISTA, Počeci urbanizacije na otocima sjevernog Jadran, Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju, Izdanja HAD-a, Zagreb, 1982., 65; A. PERC, Problem očuvanja teško oštećenih spomenika kulture u Osoru, Porčeu, Puli..., Ljetopis JAZU, 57, Zagreb, 1953., 259.

⁵ Selo Murter, odnosno *Villa Magna* prema Stošiću o.c., 227, ima godine 1298. 26 kuća, od kojih su neke, vjerujemo, ostale u temeljima nepromijenjene, te su vjerojatno samo nadogradivane odnosno obnavljane, poput kuća u drugim našim priobalnim gradovima i selima, koje su se s obzirom na već određeni raster uličica u stedištu obnavljale uglavnom samo u vertikalnu.

⁶ U Murteru stariji autori spominju žitorodna polja, ali se spominju i solane u Hramini, K. STOŠIĆ, o.c., 223, koje bi također bile parcelirane u pravilnom rasteru.

⁷ J. ŠIŠGORIĆ, De situ Illyriae et civitate Sibenici, 1487, u izdanju Šrepeša, usp. K. STOŠIĆ, o.c., 236.

⁸ ZAVOROVIC, Trattato s. le cose di Sebenico 1597., rukopis, usp. K. STOŠIĆ, o.c., 235, 236 (o grobovima).

⁹ JOANNIS LUCII, De regno Dalmatiac et Croatiæ, Amstelaedami, anno M.DC.LXVI, 455, nabralja otoka, koje Strabon naziva "Liburnidas"... "Ultra ad extremas eorum ad orientem decem mil. pas. est Colentum quam nautici Mortarium vocant, frumenti, vini fertissima et lignori abundantissima quae vicatim habitata, tenuique Euripo a contingenenti discreta a septentrione in austrum procurit ambitu centum et Sexaginta stadiorum, habet autem a meridiana Coeli parte portum in theatri modum, quamvis magnarum navium capacem; a Colento duodecim mil. pas. distat Sursum eodem pene ambitu vineis spectabilis; ubi rudera eversi oppidi monstratur.

¹⁰ A. FORTIS, Viaggio in Dalmazia I, Venezia, 1774., 165.

¹¹ L. JELIĆ, Izveštaj o iskopavanju na Gradini 1907-1909, Arhiva Arheološkog muzeja u Splitu.

¹² Zahvaljujući arheologu V. Paškvalinu, koji je u vrijeme naših istraživanja obavljao evidentiranje arheološke baštine na otoku. Spomenuti natpisi pohranjeni su u Zadru (sv. Donat).

¹³ CIL III, suppl. 10116, natpis glasi: *IVLIVS C. F. LONGIN SIBI ET MVNATIAE CL...A. X. SVME...VXORI. SVAE ET IVLIO C. F. SVO ET IVLIAE F. SECVNDAE. FILIAE SVAE ET IVLIO C. F. FILIO SVO ET IVLIAE TERTIAE FILIAE SVAE VIVVS FE.* Natpis je objavljen u Radu JAZU 65, 134 i u Bullettino, Split, 1886., 149. Prema Stošiću natpis je nađen na Gradini, a pohranjen je u Šibeniku.

¹⁴ Topografska slika Gradine kao i njezin odraz u zračnoj snimci pruža karakterističan tloris pretpovijesnih gradinskih lokaliteta, kakve pratimo u našem priobalju, a i u unutrašnjosti Dalmacije i sjevernog primorja. Elliptoidna kontura bedema prati izohipsu na gornjoj trećini uzvisine Gradine (kota 46 m), tragovi nastambo smješteni su na zaklonjenoj padini, obuhvaćenoj bedemom. Površinski nalazi keramike upućuju na kasno brončano te na željezno doba. Kasniji nalazi iz ranoantičkog doba te iz srednjeg vijeka potvrđuju kontinuitet naseljenosti, sve do dolaska Turaka, odnosno do današnjih dana, uz neznatan pomak lokacije gradske jezgre na tlo oko luke Hramina. Za romanizaciju autohtonih naselja usp. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Rider-Municipium Riditarum, Thèmes de recherche sur les villes antiques d'Occident, Strasbourg, 1971., 133.

¹⁵ M. SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 1976., 72-76, napose 97, gdje se objašnjava upravo proces razvoja antičkog naselja u podnožju pretpovijesne gradinske cijeline u Murteru. Za prijašnju arhitekturu usp. G. PATRONI, Architettura preistorica generale ed italica, Bergamo-Milano-Roma, 1941., 296, 298.

¹⁶ Proširivanjem grobija to je vjerojatno već uništeno.

¹⁷ U zdanju XIII. pronaden je kompletan žrvanj iz tri dijela, sl. 17.

¹⁸ A. GNIRS, Beispiele der antiken Wasserversorgung aus dem istrischen Karstlande, Strena Buliciana, Zagreb-Split, MCMXXIV, 129; ISTP, Forschungen in Pola und in der Polesano, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts 17, 161; M. SUIĆ, o.c., 222-223; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Nova solinska turnjačnica, Vjesnik dalmatinski 55, Split, 1953., 205.

¹⁹ M. SUIĆ, o.c., 220. Na mnogim našim ladanjskim objektima zamjenjuje peristil skromnije unutarnje dvorište, koje povezuje gospodarske prostore, dok je stambeni dio na katu. U Danilu kod Šibenika (*Municipium Riditarum*) ušćuvano je cjelevo kameno stubište s vilc kod Šematorija, danas ugrađeno u kuću u Danilu Gornjem (pri-mjedba autora).

²⁰ M. WHEELER, Roman Art and Architecture, ed. Thames and Hudson, London, 1991., sl. 169. Za analizu

arhitekturc navodimo mramorni reljef naselja na brežuljku s talijanskog područja, današnja Villa Torlania, isti reljef usp. D.E. STRONG, Roman Imperial Sculpture, London, 1961., sl. 50. Uz urbani kompleks naselja na brežuljku prostiru se uz obalu raskošne vile s trijemovima. Za Istru usp. M. SUIĆ, o.c., 202-206.

Na freskama, u već spomenutom sjedećem ženskom liku u našem objektu XIII, nalazimo srodnosti s prikazom scene štovanja Dioniza iz Herkulana, koji se datira u prvu polovicu 1. st., svakako prije erupcije Vezuva. Usp. M. WHEELER, o.c., 196. Ulomci fresaka nalaze se u Muzeju u Šibeniku, crteži istih u Arheološkom institutu u Zagrebu. Za zidnu dekoraciju rimskih kuća usp. također M. SUIĆ, o.c., 111, 112. Za tlorisni raspored kuća usp. S. A. M. GICHON, Roman frontier cities in the Negev, Arheološki radovi i rasprave III, Zagreb, 1963., 202, sl. 2.

²¹ F. KRÜGER, Mittelmeerlandisch-römisches Kulturerbe (Sache, Ort und Wort), Romanica Helvetica 20, Geneve, Zürich-Erlenbach, 1943., 357. Rimljani su, uz podizanje gradova kao i gradnji napuštenih autohtonih naselja, vodili brigu i o naselju na selu, gdje su boravili rimski građani. Ta su naselja, naprimjer u južnoj Francuskoj, poprimala izgled gradića, kakav imaju i danas sa svim uvjetima gradskog života, F. KRÜGER, o.c., 361. Za naše priobalje usp. M. SUIĆ, o.c., 254, koji ne usporeduje razvoj i kontinuitet naših priobalnih naselja s ostalim, razvijenim sredozemnim zemljama s obzirom na zaostajanje u razvoju te na jaču autohtonu komponentu pučanstva. Usp. i M. ZANINOVIC, Antička naselja ispod Velebita, Senjski zbornik VIII, Senj, 1980., 187; ISTI, Stanovništvo velebitskog pod-

gorja u antici, Senjski zbornik X-XI. Senj, 1984., 187.

²² B. VIKIĆ-BELANČIĆ, Keramika i njen udio u trgovinskom prometu južne Panonije u rimske car-sko doba, Arheološki vestnik, Ljubljana, 1968., 512; R. MAKJANIĆ, Terra sigillata iz rimskih nekropola u Osoru i Bakru, Prilozi 2, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za arheologiju, Zagreb, 1985., 46.

²³ B. VIKIĆ-BELANČIĆ, o.c. Žigovi s otiskom stopala, inicijalama radionice E M s motivom borove grančice po sredini.

²⁴ S. ČAĆE, Colentum insula (Plinije, Nat. hist. III, 140), Diadora 10, Zadar, 1988., 65, 70. pretpostavlja u Murteru primjer istaknutog liburnskog središta, koje se razvija u urbanizirano naselje početkom principata, uz važnu ulogu kontrole plovidbe na južnom ulazu u Pašmanski kanal.

²⁵ K. STOŠIĆ, o.c., 226.

²⁶ PLINIUS, Nat. hist. III, 140-141, PWRE, s.v. *Colentum: rursus in continente colonia Iader, quae a Pola CLX m. pass. abest, inde XXX m. pass. Colentum insula XVIII m. pass. ostium Titii fluminis. Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passum a mari.*

²⁷ PTOL. II, 16, 13.

²⁸ S. ČAĆE, o.c., 67. usp. M. MATIJEVIĆ-SOKOL, Povijesno svjedočanstvo o Senju i okolini, Senjski zbornik 21, Senj, 1994., 29.

²⁹ Usp. bilj. 3.

Autor fotografija i nacrta: A. Faber, izrada u tušu: K. Rončević.

ALEKSANDRA FABER (Zagreb)

ROMAN SETTLEMENT IN MURTER

(Summary)

On the northeastern shore of the Adriatic, close to the mouth of the river Krka which flows into the sea at Šibenik, lies island of Murter with a settlement of the same name. In the previous century, the remains of an ancient settlement were found on the promontory Gradina at the site of the present-day village cemetery and church of St Mary.

At the beginning of this century, archaeological excavations and research were carried out by Krsto Stošić and Luka Jelić. On the basis of their data, the Archaeological Institute in Zagreb, led by D. Rendić-Miočević and the author of this paper, and in cooperation with museum experts from Šibenik,

systematically probed and excavated the site over a eight-year period (1966-1973). This led to the discovery of the remains of a prehistoric settlement on the plateau Gradina and a complex of ancient buildings, used as living quarters and outhouses, mostly luxurious villas, on the slopes and along the northwestern part of the coast, which were built along the coast according to a well-deliberated urban plan.

The groundplans of the buildings mentioned, as well as the decorations found within (mosaics and murals depicting human figures), indicate that a wealthy segment of the population lived in this region, with a cultured understanding of the art of plan-

ning; quite possibly they came from the neighbouring town of Skradin (ancient *Scardona*), or perhaps from Zadar (*colonia Iader*), which is further up the coast.

The archaeological finds – materials, earthenware seals, and the architecture itself date back to the second half of the 1st century and the first half of the 2nd century. Due to the vicinity of the sea, which has covered part of the architecture, and especially an earthquake, which most probably destroyed the settlement towards the end of the 2nd century, it is presumed that inhabitants left this settlement and settled a site nearby – the site of present-day Murter.

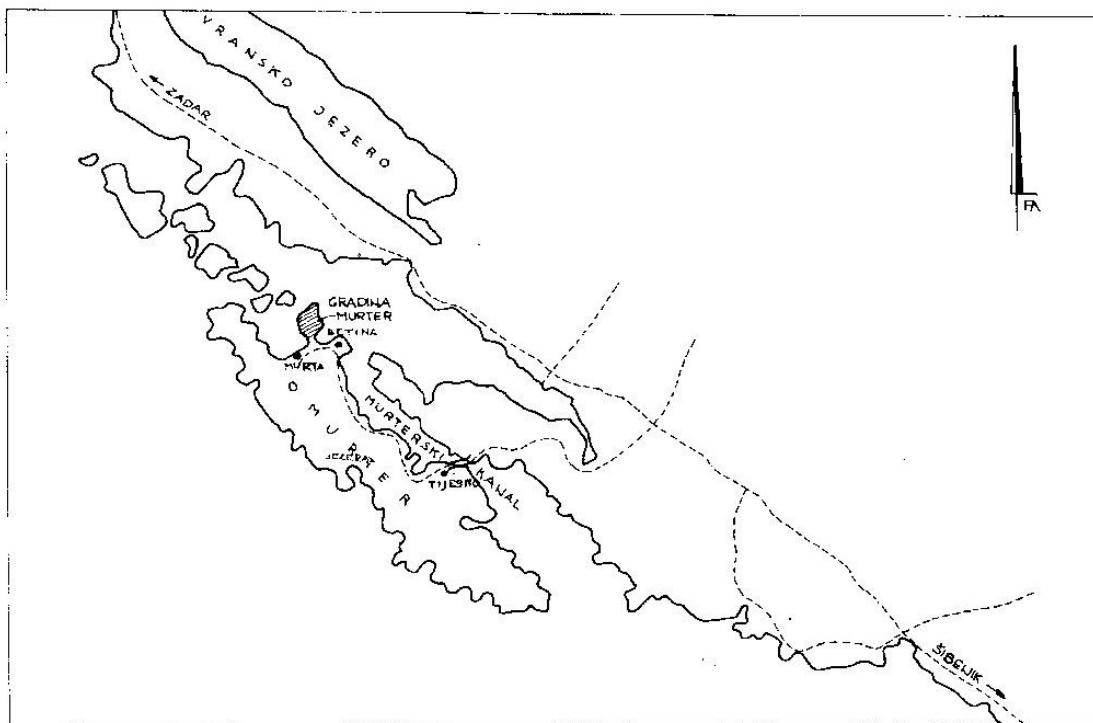
As there have been no epigraphic finds, it is impossible to give this settlement a name with certainty, however, it was most probably called *Colen-tum* in view of Pliny's quote (*Nh* III 140). Ptolemy

quotes the island as being *Scardona nesos* (Ptol. II 16 13) with two settlements – *Arba* and *Kollenton*. The Geographus Ravennatis mentions a town called *Celentum* at this location (Geogr. Rav. 408, 13).

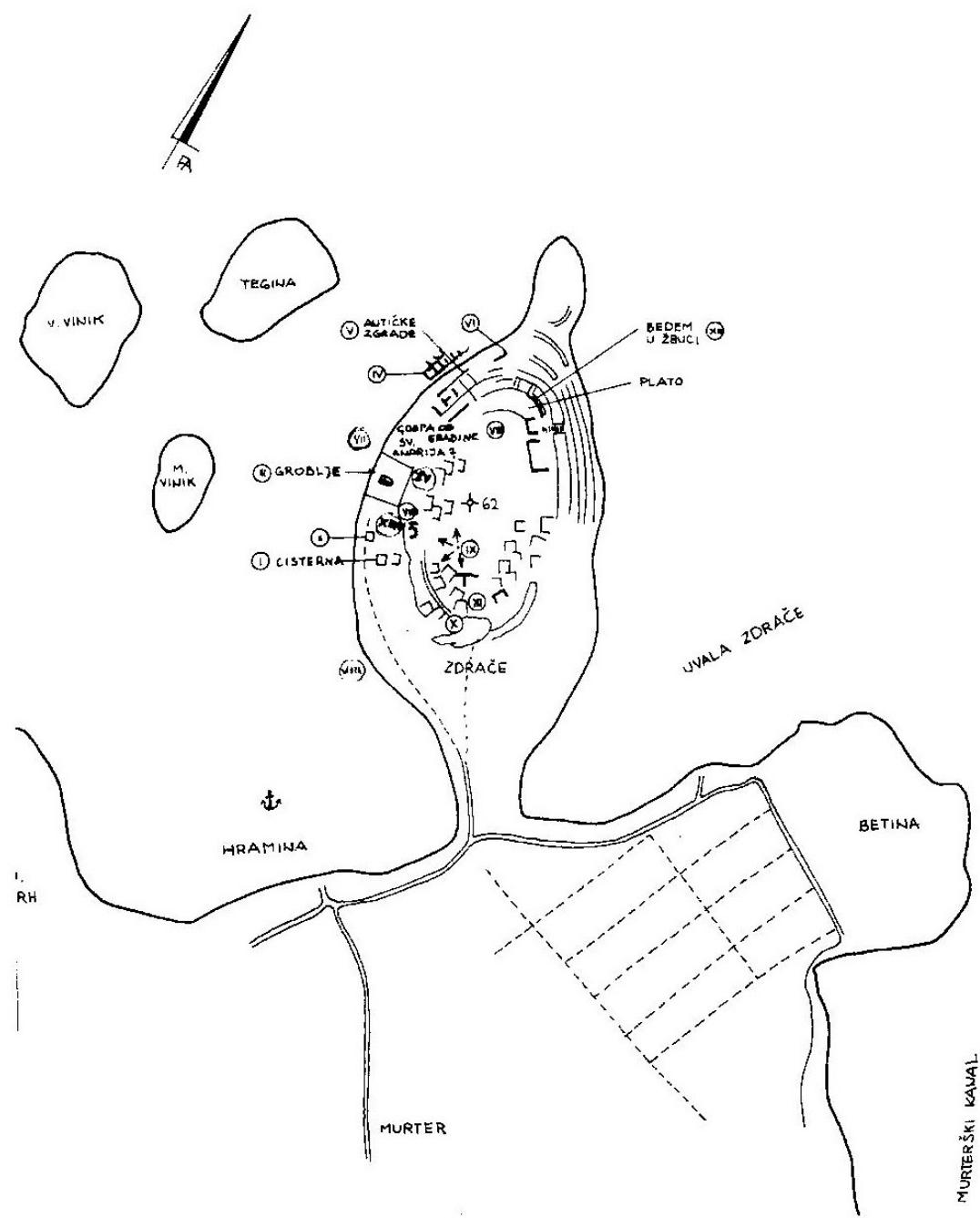
Should new epigraphs be discovered, they may help confirm the link between this settlement and *Celentum*, which, according to new insight afforded by research, belonged to the convent of *Scardona* at the mouth of the river Krka and many wealthy inhabitants from *Scardona* or maybe from the *Colonia Iader* in the northern part, built summer villas on Murter.

Author of photographs: A. Faber. Author of drawings: A. Faber, execution of drawings in Indian ink: K. Rončević.

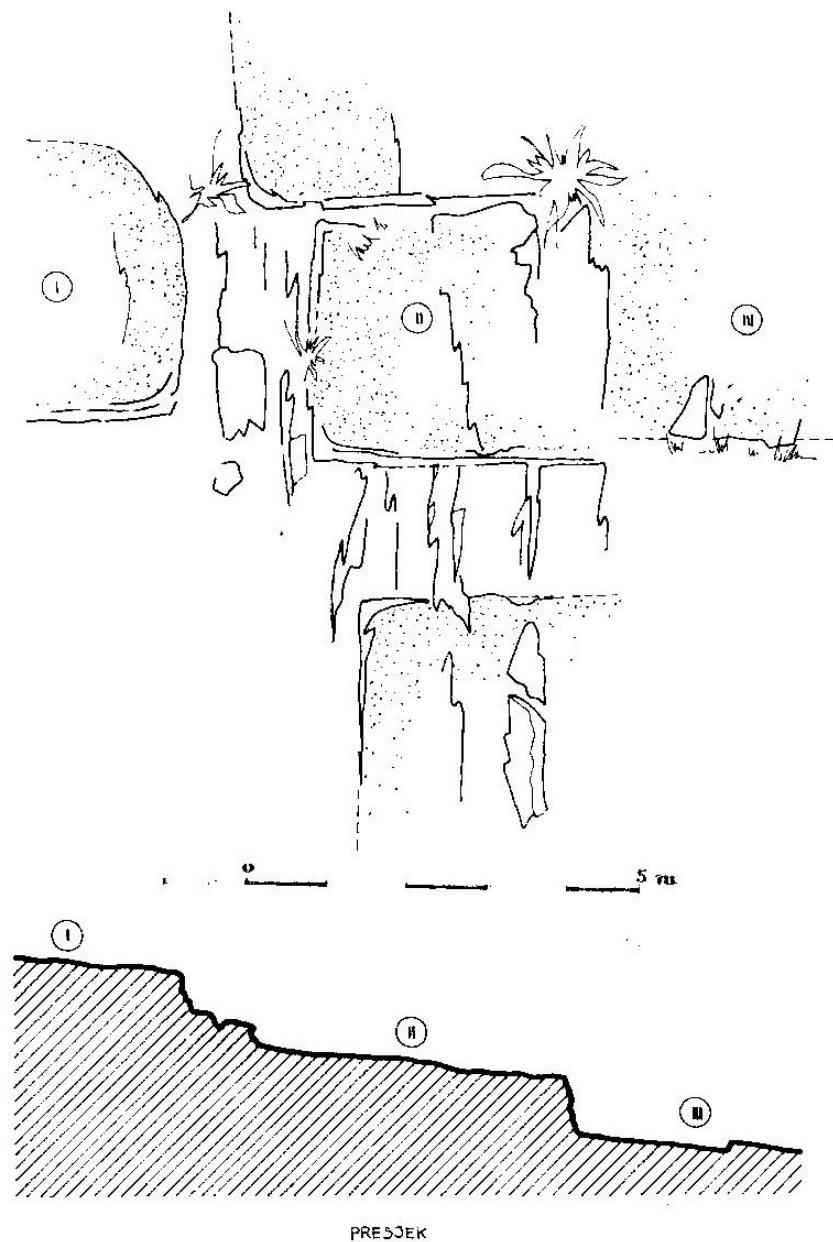
Translated by: Tamara Budimir

1. Karta otoka Murtera, osjenčana površina – položaj Gradine. – *Map of the island of Murter, with the cross-hatched area showing the position of Gradina (hill-fort)*

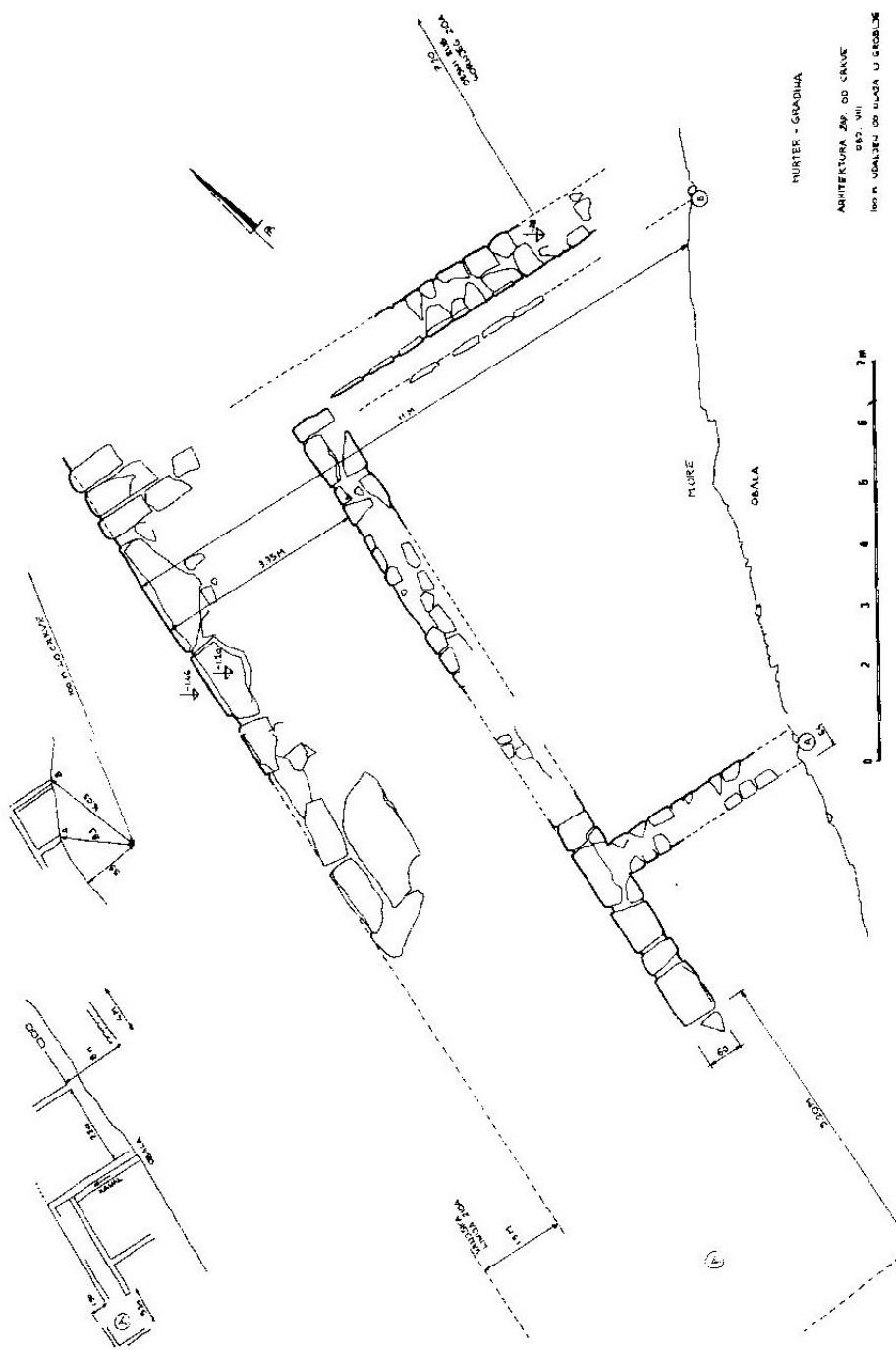
2. Orientacijska skica arheološke zone na Gradini. – Orientation sketch of the archaeological zone on Gradina

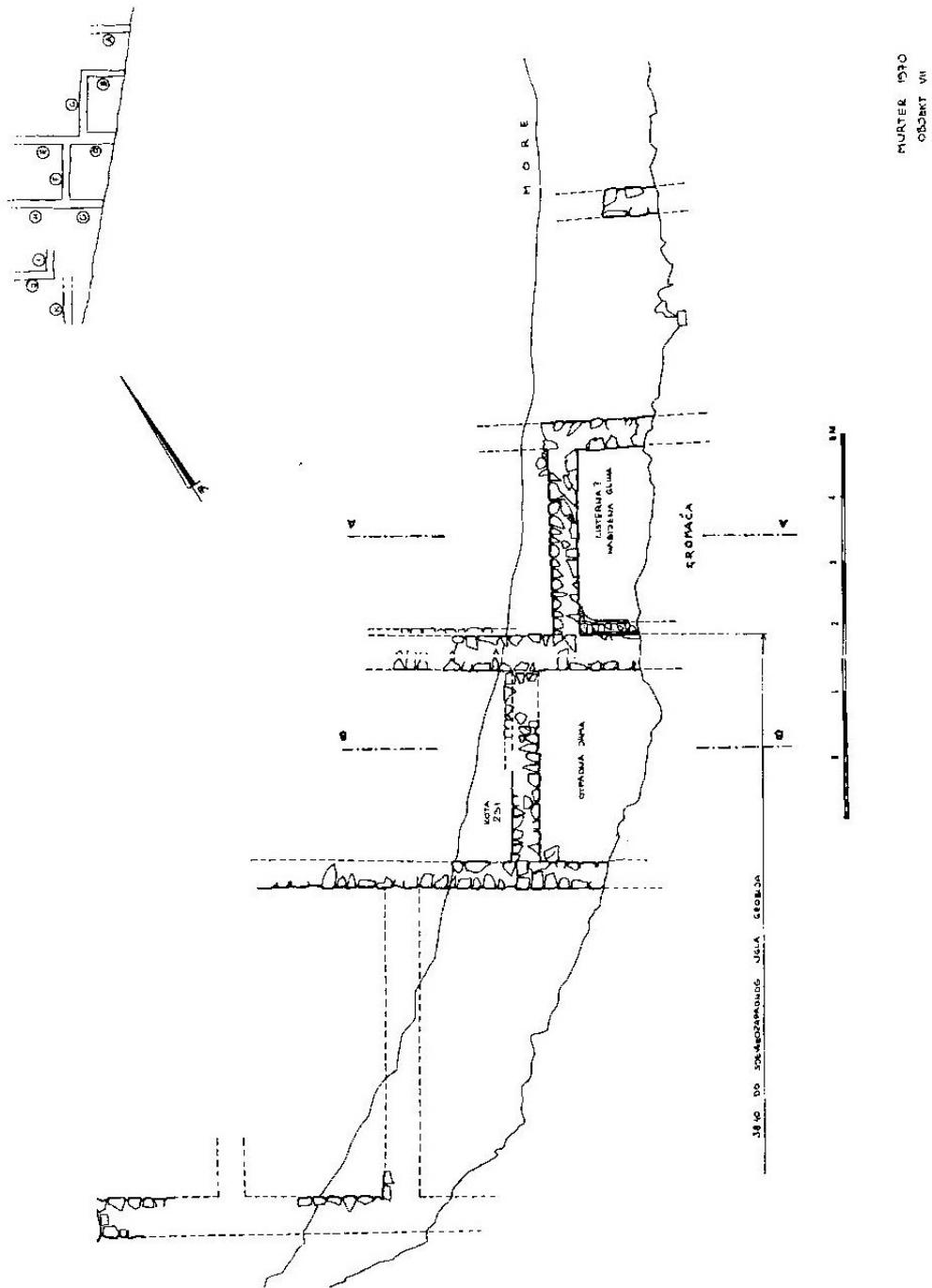
3. Tragovi pretpovijesnih kuća na Gradini, usječeni u stijenu. – *Traces of prehistoric houses cut in the rock on Gradina*

MURTER - GRADINA 1966
DETALJ NASTAMBA NA
JUŽNOJ PADINI GORNJEG
PLATOA

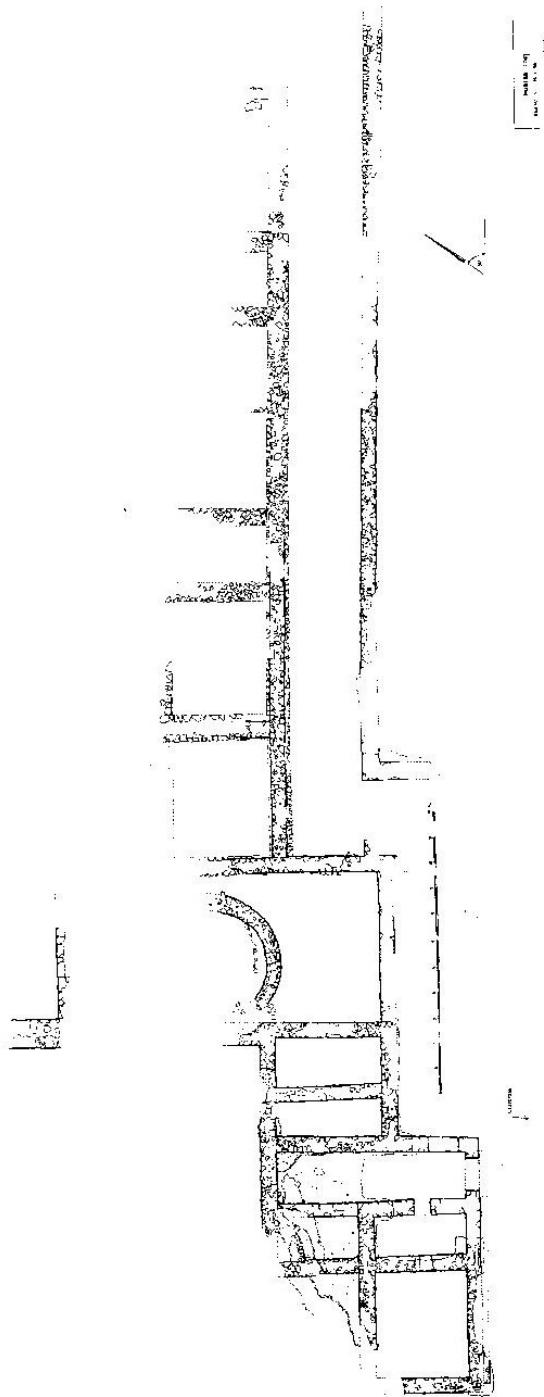
FA

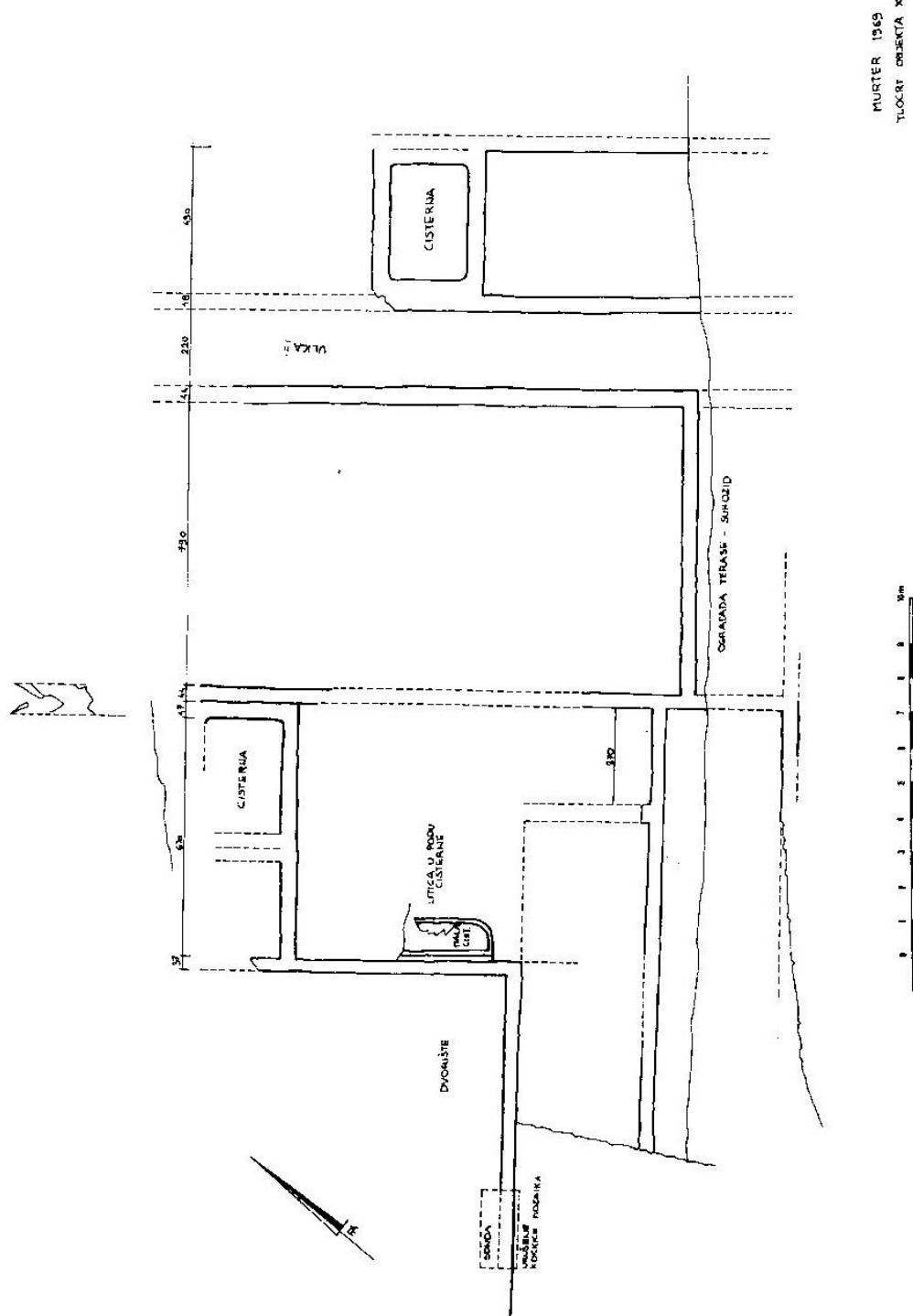
4. Objekt VIII uz put od Hramine do groblja, stiuran uz antičku obalu. – Object VIII near the road from Hramina to the graveyard, situated by the Roman coast

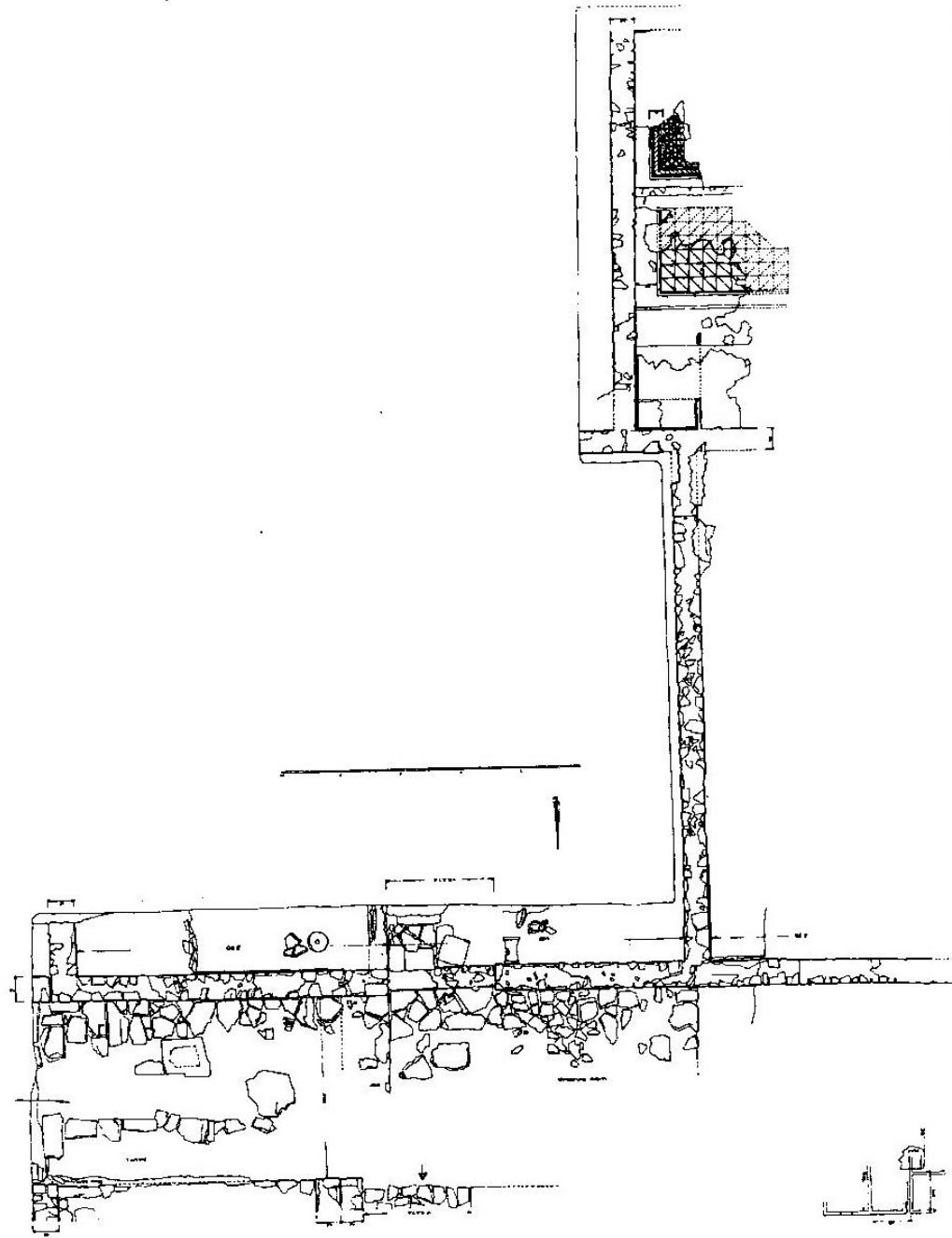
S. Villa sjeverno uz ogradu groblja, objekt VII. - Villa on the north, by the graveyard fence, object VII

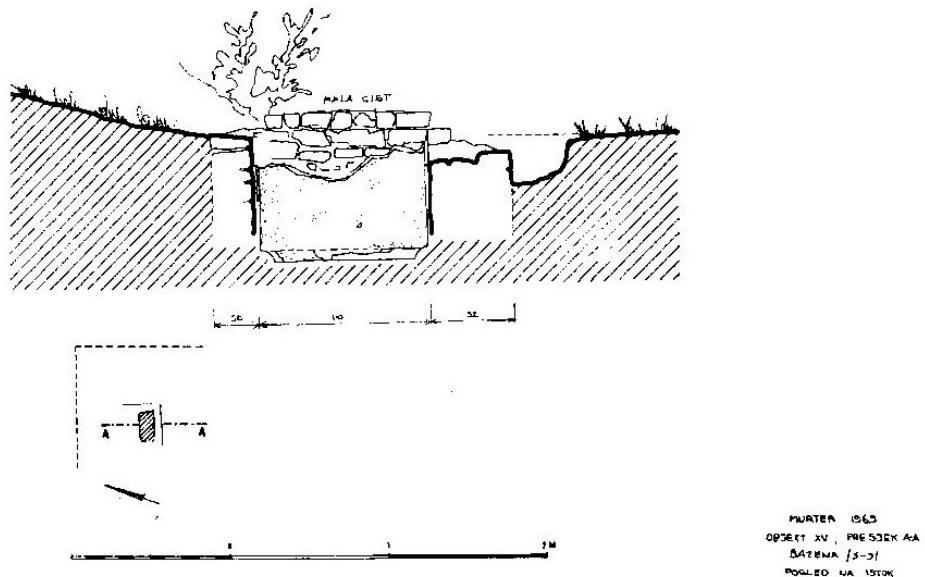
6. Tlocrt velike vile s apsidom i velikim spremnikom za vodu, objekt IV, te adaptiranim termama unutar kompleksa vile. - Ground plan of a large villa with an apse and a large cistern, object IV, adapted thermal baths within the villa complex.

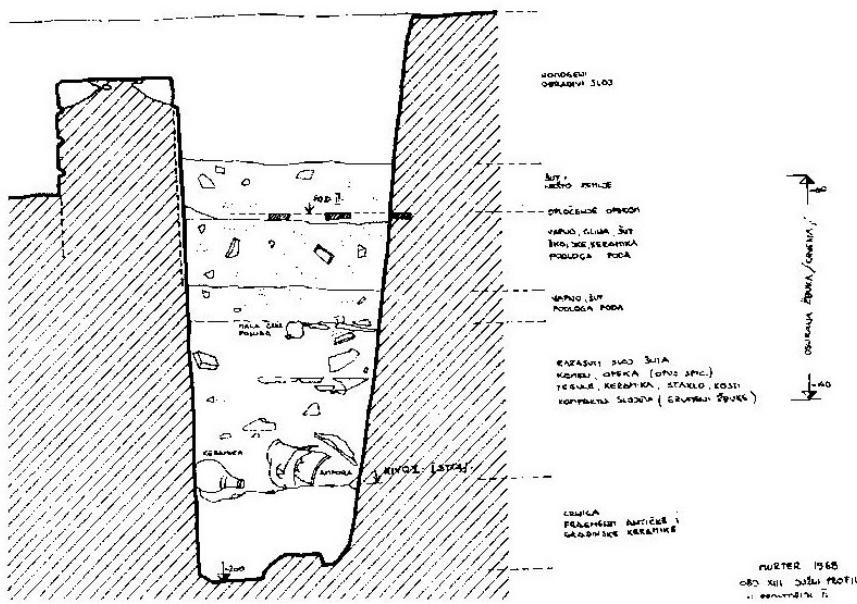
7. Plan vile istočno od groblja, koja je situirana u nizu kuća severno uz ulicu, objekti XV – Plan of a villa east of the graveyard, situated in a row of houses along the road to the north, object XV

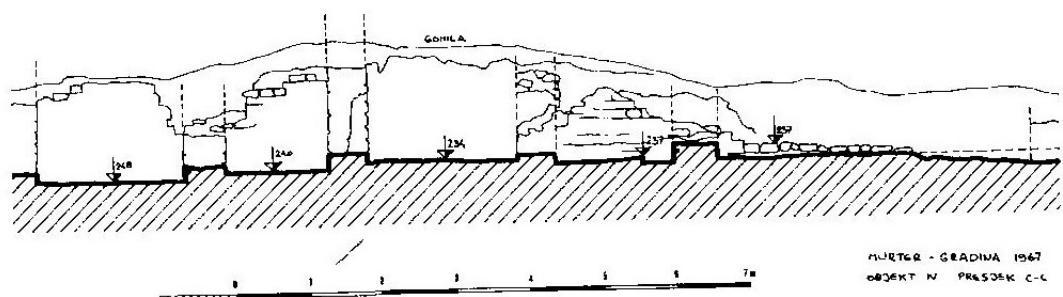
8. Plan vile južno od groblja, situirane s južne strane ulice koja vodi do vrha Gradine prema moru, objekt XIII (vila s mozaikom). —
Plan of a villa south of the graveyard, situated on the southern side of the street leading from the top of Gradina towards the sea, object XIII (Villa with a mosaic)

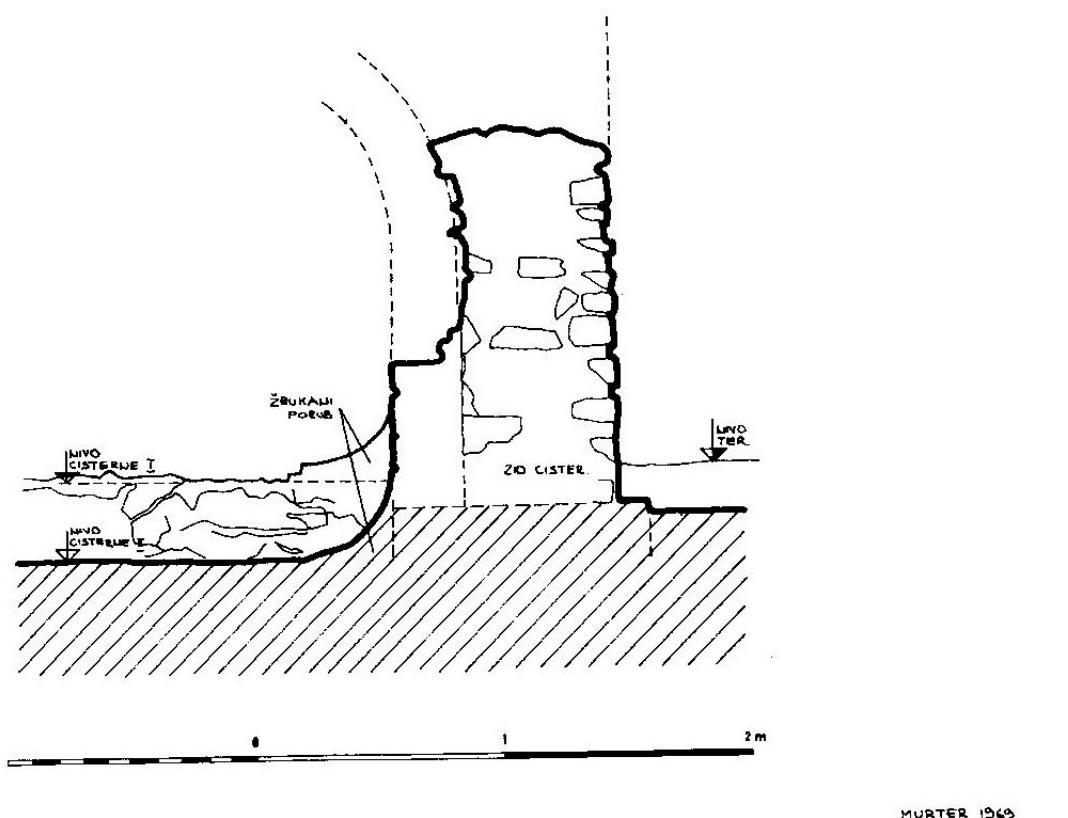
9. Presjek kroz mali spremnik za vodu objekta XV. – *Section of a small cistern belonging to the object XV*

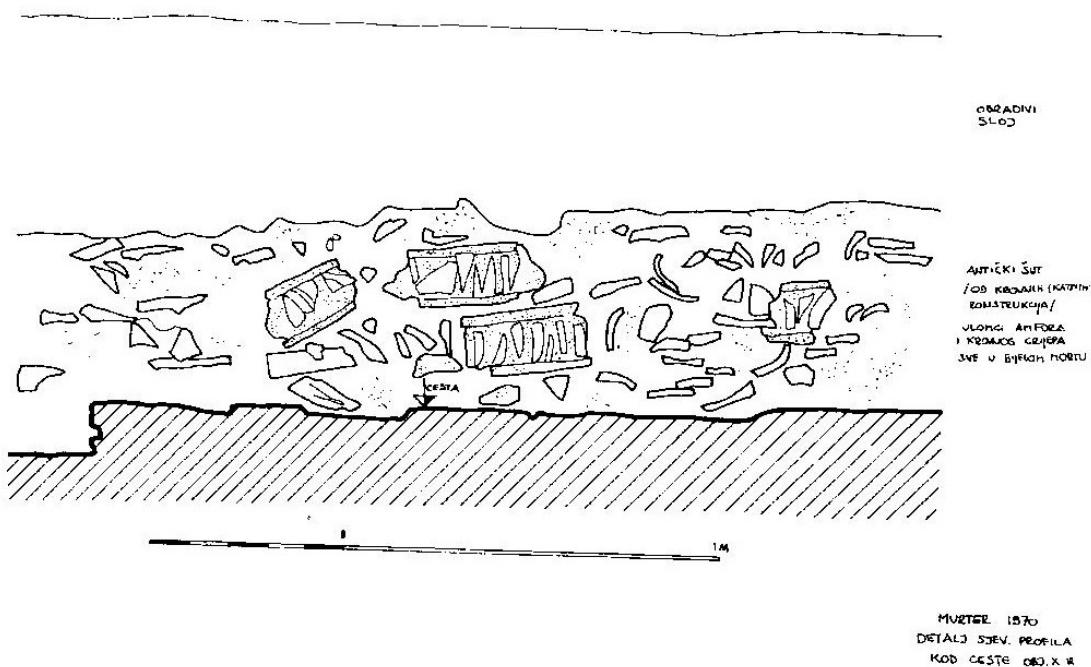
10. Profil uz zapadni dio vile XIII s iznivelišanim ruševinama iz 1. faze. – *Profile next to the western wall of the villa XIII with levelled ruins from the first stage*

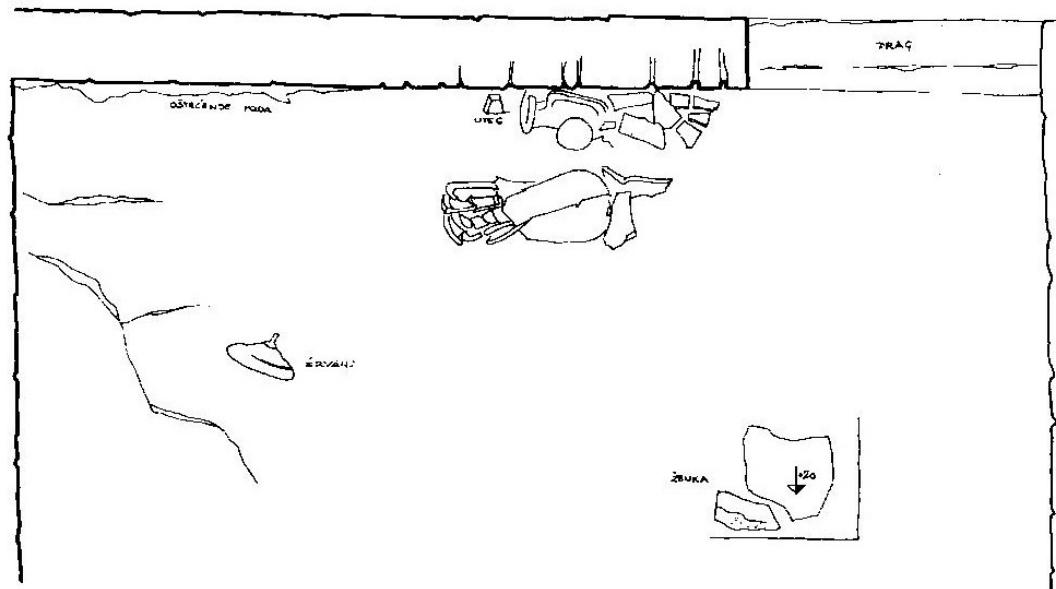
11. Presjek kroz termalni kompleks velike vile. – Section of the thermal complex of the large villa

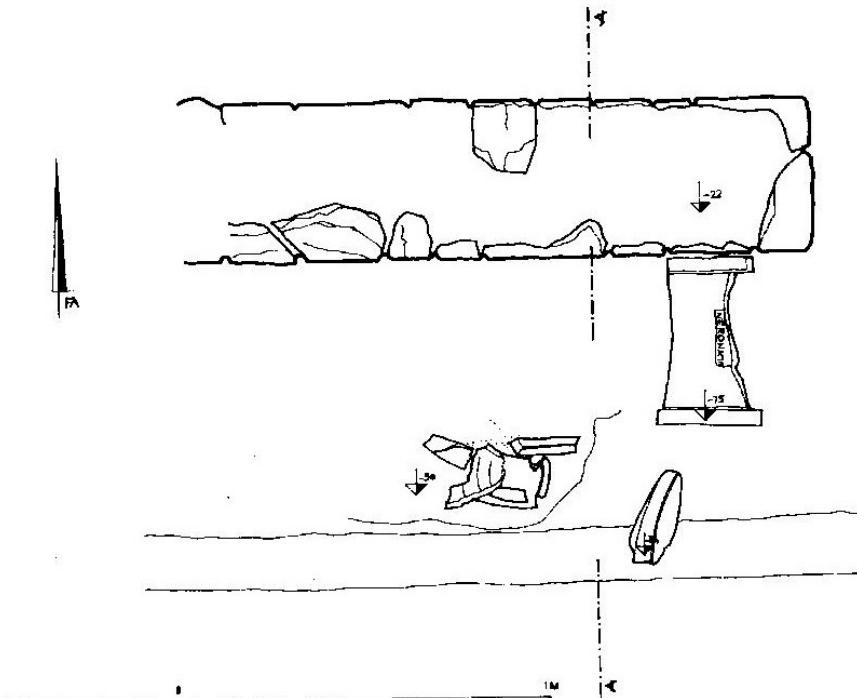
12. Presjek kroz veliki spremnik za vodu kod vile s apsidom, objekt IV. – Section of a large cistern in the villa with the apse, object IV

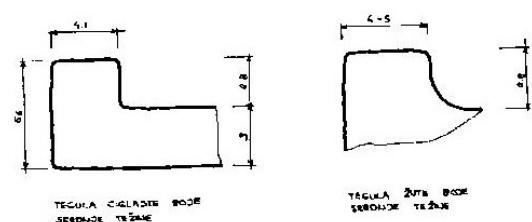
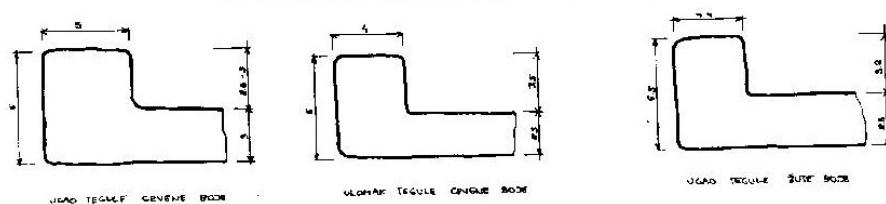
13. Potresom srušeni lukovi nad ulicom južno uz groblje. Ti su lukovi učvršćivali, odnosno spajali zidove zdanja uz ulicu. – *Arches over the road south of the graveyard which were destroyed in an earthquake. The arches reinforced and connected the walls of the buildings along the road*

14. Potresom srušeni predmeti u objektu XIII ležali su izravno na podnoj površini. – *Objects destroyed in the earthquake in object XIII were lying directly on the floor area*

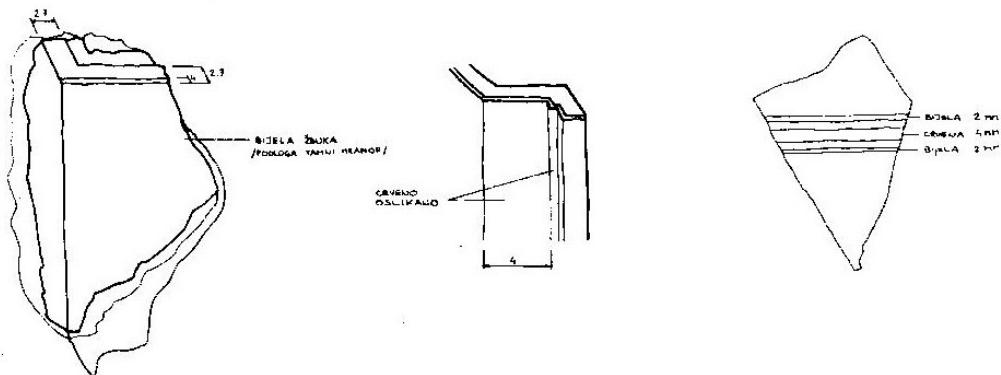

15. Potresom srušeni predmeti u objektu XIII ležali su izravno na podnoj površini. – Objects destroyed in the earthquake in object XIII were lying directly on the floor area

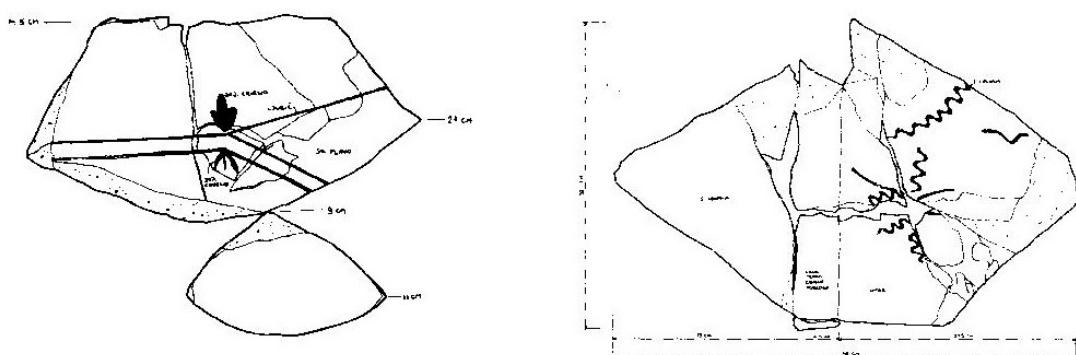

MURTER OG. XIV

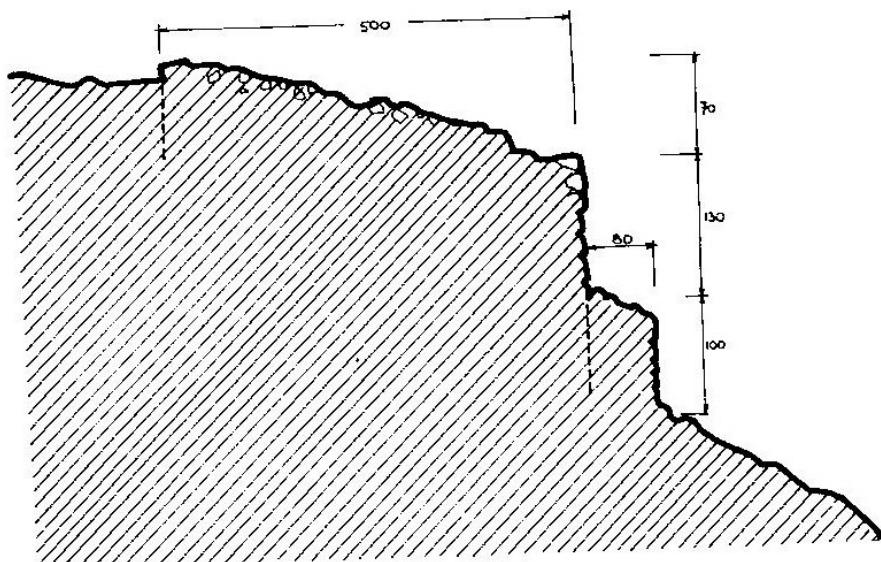
16. Krovni crijepl iz objekta XIII situiran uz ulicu, iz prve i druge faze gradnje. – Roof tile from objects XIII situated up the road, from the first and second stage of construction

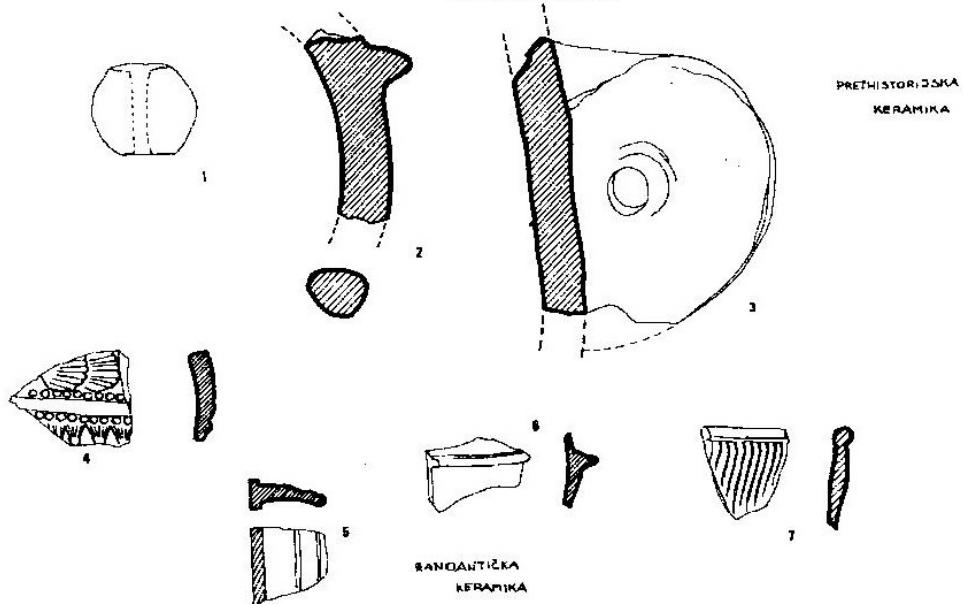
17. Zidna dekoracija iz kompleksa terma. Objekt IV. – Wall decoration from the complex of thermal baths. Object IV.

18. Zidne dekoracije iz kompleksa terma. Objekt IV. – Wall decorations from the complex of thermal baths. Object IV

19. Presjek bedema oko pretpovijesnog naselja na Gradini. – Section of the town walls around the prehistoric settlement on Gradina

20. Izbor nalaza keramike s gornjeg platoa Gradine. – Chosen finds of pottery from the upper Gradina plateau